

KAPADOKYA BÖLGESİ, NİĞDE İLİ, FERTEK KÖYÜ'NDE YER ALAN FERTEK EVİ'NİN BELGELENMESİ VE KORUMA SORUNLARI

Emel EFE YAVAŞCAN (ORCID: 0000-0002-7652-528X)*

Mimarlık Bölümü, Mimarlık Fakültesi, Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde, Türkiye

Geliş / Received: 17.03.2017

Kabul / Accepted: 13.11.2017

ÖZ

Fertek Köyü, Kapadokya Bölgesinde yer alan Niğde İli sınırları içerisinde yer almaktadır. Çok katmanlı tarihi dokuya sahip Fertek; kilisesi, hamamı, camisi, yeraltı şehri, şapelleri, geleneksel konutları, tarihi çeşmeleri ile dikkat çekmektedir. Geleneksel Niğde evlerinin korunması adına, 'Fertek Evi' ismiyle tescillenmiş geleneksel konutun rölöve çalışmaları bu çalışmanın temel konusudur. Korumada ilk adım, belgelemenin ilgili tüm araştırma çalışmalarını içerecek ölçek ve ayrıntıda hazırlanmış olmasıdır. Bu sebeple bu çalışmanın amacı, tarihi ve kültürel bir öneme sahip, yok olma tehlikesindeki geleneksel yapının; bugünkü durumunu analitik incelemeler ve değerlendirmelerle belgelemektir. Çalışma, tarihi Fertek Evi'ni belgeleyen rölöve projesi ve tanımlama çalışmalarından oluşmaktadır. Yapının analitik belgelenmesi fotoğraf, klasik okuma yöntemleri, yazılı tanımlama vs. yoluyla yapılmıştır. Yerleşimde yer alan farklı işlevlerdeki (kilise, çeşme vb.) tarihi değerlerin tamamının bir bütün olarak korunması gerekmektedir. Bu anlamda geleneksel konutların önemli örneklerinden olan Fertek Evi'nin belgelenmesi, yerleşimin tarihi dokusunun korunması için önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kapadokya, Fertek Evi, geleneksel konut, rölöve, belgeleme

DOCUMENTATION AND CONSERVATION PROBLEMS OF FERTEK DWELLING LOCATED IN CAPPADOCIA REGION, NİĞDE PROVINCE, FERTEK VILLAGE

ABSTRACT

Fertek settlement located in the Cappadocia Region is within the Province of Niğde boundaries. Fertek has a multilayered historic pattern, including a church, a bath, a mosque, an underground city, chapels, traditional houses, historic fountains which are noteworthy. For the conservation of traditional Niğde dwellings, a traditional house registered under the name of 'Fertek House' and its architectural survey work is the main subject of this study. The first step in protection is to prepare the survey of the subject in scale and in detail to include all research studies related documentation. Therefore, the aim of this study is to document the current situation of the Fertek House which has historical and cultural significance, but also in danger of extinction through analytical investigations and evaluations. This study includes graphic documentation that defines Fertek House, which was made by taking photographs, traditional surveying methods, written identification, etc. Different functions in the settlement (churches, fountains etc.) all of the historic value must be protected as a whole. Thus, to conserve the settlement of historic value; the first step is to demonstrate the importance and make analysis. In this sense, documentation of the house, which is one of the important examples of traditional dwellings is important to conserve the historic pattern of the settlement.

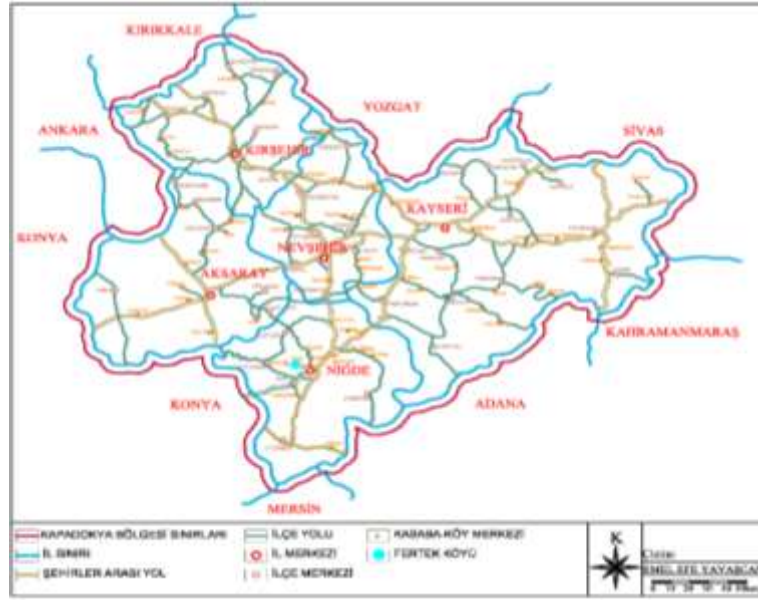
Keywords: Cappadocia, Fertek House, traditional dwelling, architectural survey, documentation

*Corresponding author / Sorumlu yazar. Tel.: +90 544 351 80 20; e-mail / e-posta: emelefe@ohu.edu.tr

1. GİRİŞ

Kapadokya Bölgesinin özelliklerini taşıyan Niğde İli, tarihte stratejik konumuyla Kapadokya’da önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Niğde ve çevresindeki yapılarda Kapadokya Bölgesi’nin geleneğine uygun olarak taş malzeme kullanımı yoğundur. Uzun yıllar ayakta kalan eserler Niğde ve çevresinde tarihi dokunun okunabilmesini sağlamaktadır. Kentin birçok yerleşiminde farklı dönemlerine ait tarihi dokunun izleri görülmektedir. Bunlardan biri olan Fertek yerleşimi de pek çok döneme tanıklık etmiş, tarihi dokusu ile varlığını sürdürmektedir. Fertek, ismi değişmeden günümüze ulaşan yerleşimlerden biridir [1, 2].

Fertek, Kapadokya Bölgesi sınırları içerisinde Niğde İli’nin köylerinden biridir (Şekil 1). Merkeze 5 km uzaklıkta, 2012 yılına kadar kasaba olan yerleşim 2012 yılından itibaren, Niğde Belediyesi sınırlarına katılarak, kentin mahallesi durumuna getirilse de nüfusun 2000’in altında olması sonucu günümüzde köy statüsündedir.

Şekil 1. Fertek Yerleşimin Kapadokya Bölgesinde konumu

Anadolu’da Türkçe konuşan, yazılarında Grek asıllı Karamanlı alfabesini kullanan ve Ortodoks Hristiyanlar olarak adlandırılan Karamanlılar Kapadokya Bölgesi’nin pek çok yerinde olduğu gibi Fertek’te de yaşamışlardır [3]. 1878-1879 yılına ait kayıta Fertek’in Bor’a bağlı nahiye olduğu belirtilmektedir. Beş köyün bağlı olduğu Fertek nahiyesinin nüfusu 4948’dir. 1916 yılında nüfusu 3025’e düşmüştür [4]. 1920’de ise yerleşimde 1368 Karamanlı ve 1590 Müslüman nüfus yaşamaktadır [5].

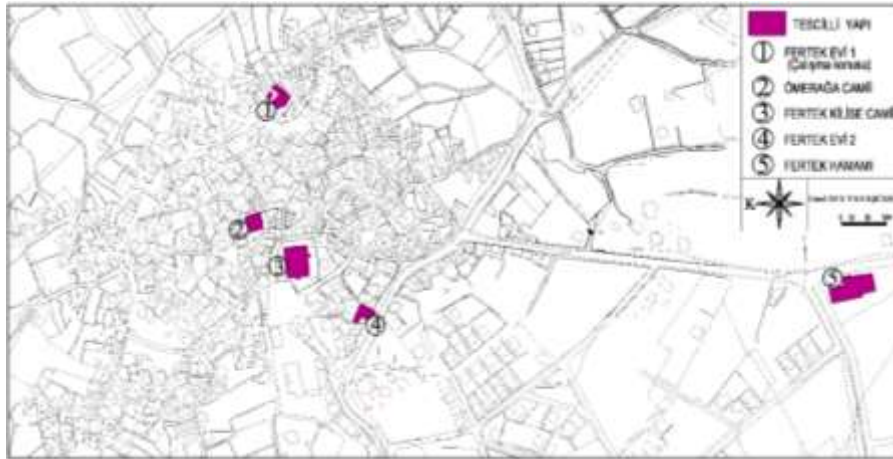
1330’larda Niğde’ye gelen İbn Battûta, bağ ve bahçelere dikkat çekmekte ve buralarda meyve yetiştirildiğini belirtmektedir [6]. Geniş meyve bahçeleri ve bağlarla çevrili yerleşimlerden biri olan Fertek’te 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın başlarında yapılmış çok sayıda kasabayı süsleyen konut, gelişen refahın da göstergesidir. O dönem yerleşimde bahçelerde yetişen elma, bağlardan elde edilen üzümlerle yapılan şarap ve rakı ihraç edilmektedir. İstanbul’da çok sayıda Fertekli meyhane işletmekte, Fertek’ten rakı geldiği zaman gazetelere ilan verilmektedir [7]. Rum diye bilinen halk mübadele öncesine kadar bölgede yaşamıştır. TBMM ile Yunan Hükümeti arasında 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” gereğince kasabada yaşayan Ortodoks Hristiyan halk ile Yunanistan’da yaşayan Müslüman halk zorunlu göçe tabi tutulmuştur [8, 9].

Fertek Evleri ile ilgili daha önce yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma ile yerleşimdeki diğer geleneksel evlere dikkat çekilmek istenmiştir. Tek yapı ölçeğindeki çalışmanın alandaki diğer geleneksel evler için yapılacak çalışmalara örnek teşkil etmesi amaçlanmıştır. Yerleşimdeki çok az sayıda bulunan tescilli yapılardan biri olan yapı, değerleriyle geleneksel evlerin temsilcisi niteliğinde olduğundan çalışmanın konusu olmuştur. Tarihsel ve kültürel bir öneme sahip olan yapının; bugünkü durumunu aktarmak, belgelemek ve geleneksel Fertek Evlerinin koruma altına alınmasının, tarihsel süreç, sosyo-kültürel önem ve mimari özellikleri nedeni ile artık bir gereklilik olduğu belirtmek istenmiştir. Günümüzde terkedilmiş, döşemeleri göçmüş, her türlü tahribata açık yapı için yapılması gereken restorasyon çalışmalarını bu çalışmanın hızlandıracağı düşünülmektedir.

KAPADOKYA BÖLGESİ, NİĞDE İLİ, FERTEK KÖYÜ'NDE YER ALAN FERTEK EVİ'NİN BELGELENMESİ VE KORUMA SORUNLARI

İldeki, geleneksel Niğde Evleri; toplum yaşantısı ve aile mahremiyetinin önemsendiği, içe dönük bir plan şeması göstermektedir. Zemin katta, sokak ilişkisini azaltmak için az sayıda pencere açılmış ya da zeminde cephe açıklıkları avlu ve bahçe yönünde yoğunlaşmıştır. Bu anlayışla bahçe ve avlu duvarları yüksek yapılmıştır. Cepheler, yalın görünüşlü taştan yapılmıştır. Evlerin sokağa bakan cepheleri mimari elemanların sayısı, düzenlenişi açısından diğer cephelere göre daha fazla önem taşıdığını göstermektedir. Genellikle iki katlı olan evlerin sokağa bakan cephelerinin üst katında kesme taş kullanılırken, alt katta moloz taş kullanılmıştır [10-12]. Ferteck Evi de geleneksel Niğde evlerinin bu özelliklerini taşımaktadır. 19. Yüzyılda 'Ferteck ustaları' diye anılan taş ustaları geleneksel Niğde evlerinin özenli kesme taş işçiliğinin günümüze gelmesinde etkili olmuşlardır. Yerleşimin mimarisinde de görülen bu değerli kesme taş işçiliği tarihi sokaklara yansımıştır. Moloz taş ile devam eden avlu duvarları arasında kesme taş ile yapılan avlu kapılarının oturduğu gösterişli taş nişler yer alır. Yerleşimdeki avlu kapıları ve yüksek avlu duvarları sokak boyunca devam eden silüetin güçlü elemanlarıdır.

Köyde geleneksel konut mimarisinin özgün örnekleri 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir. Yerleşimde, avlu kapısı veya giriş kapısı üzerinde kitabesi olan konutların yapım yılları 1800'lü yılları göstermektedir. Günümüzde çoğunluğu yazlık ev olarak kullanılan konutlar olduğu gibi, terk edilmiş geleneksel evler de yer almaktadır. Ferteck Evi ile birlikte iki adet geleneksel konutun tescilli olduğu yerleşimde, tarihi konutlardan başka farklı işlevlerde tescilli, önemli eserler yer almaktadır. Diğer önemli tarihi yapıları arasında, Ferteck Hamamı bulunmaktadır. Günümüzde bakımsız durumdaki hamam, Karamanlı Ortodoks Rumlar tarafından, kesme taştan inşa edilmiş, kubbeli yapıdır. Ferteck Kilisesi ise günümüzde Kilise Cami adıyla, cami işlevinde kullanılmaktadır. Ayrıca Osmanlı Dönemine ait kesme taştan inşa edilmiş Ömerağa Camisi yer almaktadır (Şekil 2). Bu döneme ait sokaklardaki kesme taştan yapılmış çeşmeler de dikkat çekmektedir. Yerinde yapılan incelemelerde, Kapadokya yeraltı şehrinden, 2006 yılında tescillenen Ferteck Yeraltı Şehri'nin, günümüzde kapalı ve bakımsız olduğu görülmüştür.

Şekil 2. Ferteck Köyündeki tescilli yapılar

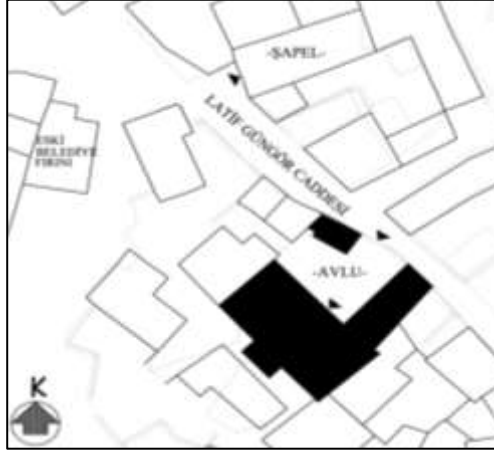
2. FERTEK EVİ'NİN TANIMI

2.1. Ferteck Evi'nin Tarihi ve Konumu

Ferteck Evi, Niğde İli, Ferteck Köyü, Bahçelievler Mahallesi, Latif Güngör Caddesi üzerinde yer almaktadır. Yapı 14 pafta, 2462 parselde bulunmaktadır. Nevşehir Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 13.02.2009 tarih ve 2063 karar numarası ile 'Ferteck Evi 1' ismiyle tescillenmiştir [13]. Ferteck Evi sokağın güneyinde konumlanmış avlulu bir yapıdır (Şekil 3). Yapının analitik belgelenmesi fotoğraf, klasik okuma yöntemleri, yazılı tanımlama vs. yoluyla yapılmıştır. Planlar saat ibresi yönünde sürekli (running) okuma ve üçgen kapatma yöntemi ile ölçülmüştür. Gerekli ölçümler yapıldıktan sonra grafik belgeleme çalışmaları dijital ortama aktarılmış, yapının plan, kesit ve cephe çizimleri yapılmıştır.

Ferteck Evi'nin yer aldığı sokağın her iki tarafında avlulu evler ve yapının kuzey tarafında şapel yer almaktadır. Günümüzde boş durumdaki şapelin acil müdahaleye ihtiyacı vardır (Şekil 4). Giriş kapısının üzerindeki kitabede 1890 tarihi dikkat çekmektedir. Gösterişli avlu kapılarının ve şapel yapısının bulunduğu bu sokak ve çevresi geçmişte önemli kişilerin bu bölgede oturduğunu göstermektedir. Mahalleliler sokakta bir papaz evi bulunduğunu belirtmişlerdir.

E. EFE YAVAŞCAN

Şekil 3. Fertek Evi yerleşim planı

Şekil 4. Fertek Evi'nin yer aldığı Latif Güngör Caddesi ve aynı sokaktaki şapel

2.2. Plan Özellikleri

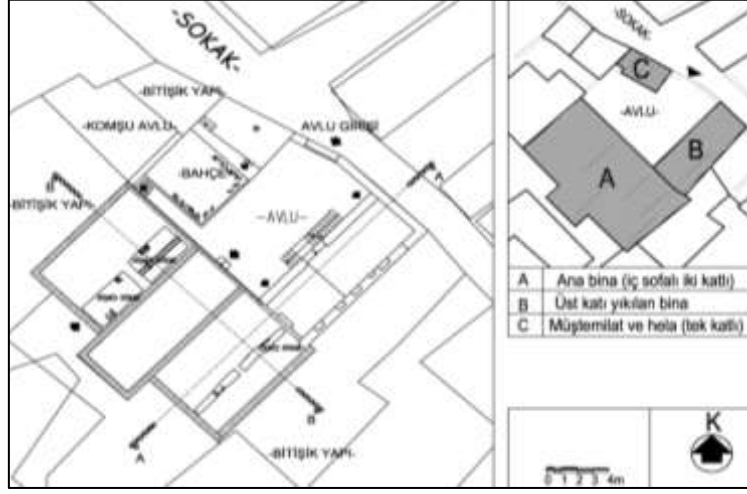
Geleneksel konutların sıralandığı sokakta, 25 numaralı Fertek Evi acil müdahaleye ihtiyacı olan yapılardan biridir. Döşemeleri çöken, avlu kapısının üst kısmı yıkılan yapı, mimari özellikleri ile geleneksel Niğde Evlerinin özelliklerini taşıyan, korunması gereken yapılardandır. Sokaktan avluya girilmektedir (Şekil 5). Yapı bir avlunun etrafında, üç yapı bölümünden oluşmaktadır. Avluda; ana bina (A), üst katı yıkılmış bir yapı (B) ve hela, müstemilat (C) bulunmaktadır. Yapının avlusu merkezinde avlu kapısı ve duvarı, doğusunda üst katı yıkılmış tek katlı yapı, batısında müstemilat ve hela yapısı ile devam eden avlu duvarı, güneyinde ise orta sofalı iki katlı ana bina yer almaktadır (Şekil 6). Arazinin eğimli olmasından dolayı evin zemin katı avlu kotundan aşağıda bulunmaktadır.

Avlu kapısının tam karşısında bulunan ana bina (A), bölgenin konut mimarisinin avlulu, iç sofalı plan tipinin örneğidir (Şekil 7). Yapı karasal iklim ve mahremiyet anlayışı nedeniyle yüksek avlu duvarı ile içe dönük plan şemasına sahiptir. Günümüzde kullanılmayan, harap durumdaki yapının döşemeleri göçmüş, mimari elemanları zarar görmüştür. Yapının tamamının (açık ve kapalı) yüzölçümü 329,65 metrekaredir.

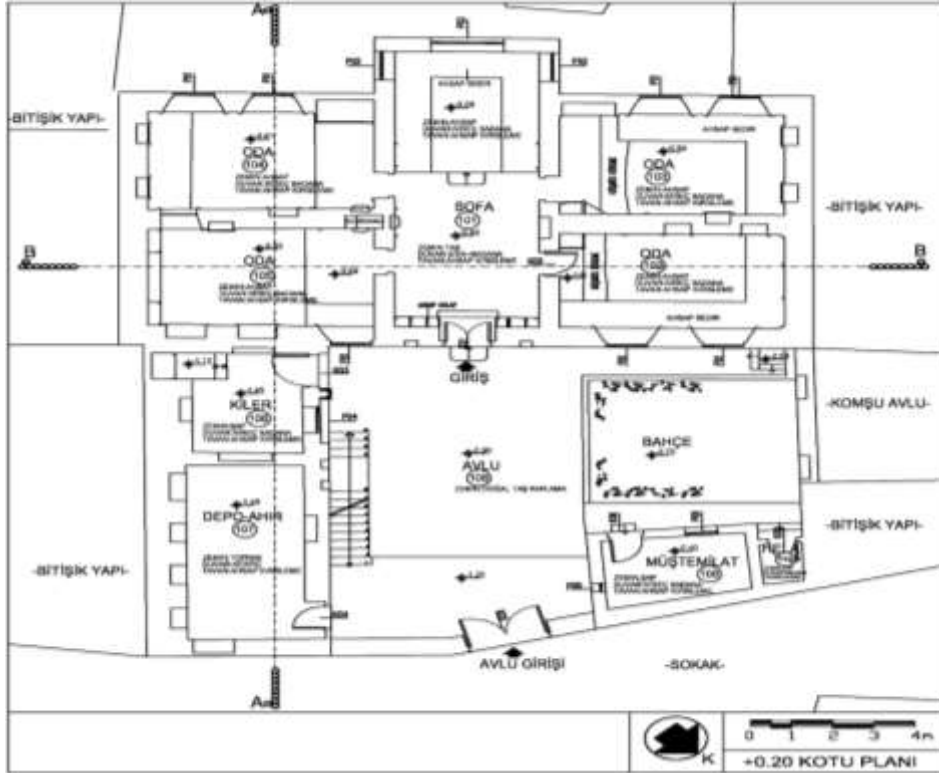
Şekil 5. Avlu kapısının sokaktan ve avludan görünüşü

KAPADOKYA BÖLGESİ, NİĞDE İLİ, FERTEK KÖYÜ'NDE YER ALAN FERTEK EVİ'NİN BELGELENMESİ VE KORUMA SORUNLARI

Şekil 6. FerteK Evi Vaziyet planı, (A: Yapının avlusu etrafında iç sofalı ana yapı, B: Üst katı yıkılmış bina, C: Müştemilat ve hela)

Avludan taş basamakla ulaşılan yapının ana giriş kapısı ve odaların kapısı iç sofaya açılmaktadır. Geleneksel Niğde Evlerinde sofa, odalar arası ilişkiyi sağlayan, ailenin günlük yaşantısının geçtiği önemli bir mekândır [14]. Bu özellikteki iç sofa, dört odanın açıldığı 9,79x3,53 m ölçülerinde dikdörtgen biçimdeki ana mekândır. Odalara geçiş niteliğinde olan sofa yapının güneyine doğru çıkıntılıdır. Sofanın devamı niteliğindeki güney kısmında, zeminden bir basamakla yükseltilerek sekilik oluşturulmuştur (Şekil 7). U biçiminde olan ahşap sedir yüksekte bulunan bu sekilikte yer almaktadır. Sedirler geleneksel Niğde Evlerinde cepheye bakan duvar boyunca 'I' şeklinde, iki duvar yüzeyinde 'L' şeklinde ve üç duvar yüzeyinde 'U' şeklinde olarak üç tipte görülmektedir [14]. Yapının sedirli sekilik kısmı ahşap, sofanın diğer kısmı ise taş döşeme kaplıdır. Pencerelemin açıldığı aydınlık bir bölüm olan sofa ahşap dolaplarla, bordürlerle ve nişlerle zenginleştirilmiştir. Tavanı ise kaplamasız ahşap kirişlemedir.

Şekil 7. FerteK Evi +0,20 Kotu planı

E. EFE YAVAŞCAN

Bir avlu etrafında üç yapı bölümünden oluşan Fertek Evi'nin ikinci yapı bölümü (B); avlu kapısının doğusunda, yapının doğu cephesinin bir bölümünün bitişiğinde yer almaktadır. Günümüze üst katının duvar kalıntılarının ulaştığı yapı özgün durumunda iki katlıdır. Bu yapıyı oluşturan birbirinden bağımsız iki oda yer almaktadır (Şekil 7, 8). İki odaya da avludan kapı ile girilmektedir. Birinci oda olan 106 mekânında duvar rafları yer almaktadır. Bu kapının tam karşısındaki merdiven ile ana yapının zemin katına ulaşılmaktadır. 106 mekânının bitişiğinde dikdörtgen biçimli diğer oda yer almaktadır. Mekânın duvarlarında, ölçüleri bir birine yakın nişler yer almaktadır (Şekil 9). Odanın avluya bakan cephesi neredeyse sağırdır. İki küçük kemerli penceresi bulunmaktadır. Depo veya ahır amaçlı kullanıldığı düşünülmektedir.

Şekil 8. Fertek Evi'nin birinci ve üst katı yıkılmış ikinci yapı bölümünü gösteren A-A kesiti

Avluda bulunan üçüncü yapı bölümü (C) ise moloz taştan yapılan, avlu duvarına iki cephesi bitişik, avlunun kuzeydoğusunda yer alan tek katlı basit yapıdır. Girişi avlu kotundan yüksekte bulunan, basamakla ulaşılan kapıdan sağlanmaktadır. Yapının üst döşemesi ve çatısı değiştirilerek beton ile örtülmüştür. Yapının çatısında görülen bir baca izi bulunmaktadır. Bu mekânın tandır evi olabileceği düşünülmektedir. Geleneksel Niğde Evlerinde tandır evi genellikle avlu içinde, girişi avludan sağlanan ayrı bir mekân olarak yer almaktadır [14]. Yapıda müstemilata bitişik, girişi müstemilatın hizasından geride kalan bir hela yer almaktadır (Şekil 7, 10).

Şekil 9. Solda 106 mekânı ve zemin kata geçiş kapısı, sağda ahır veya depo olduğu düşünülen 107 mekânı

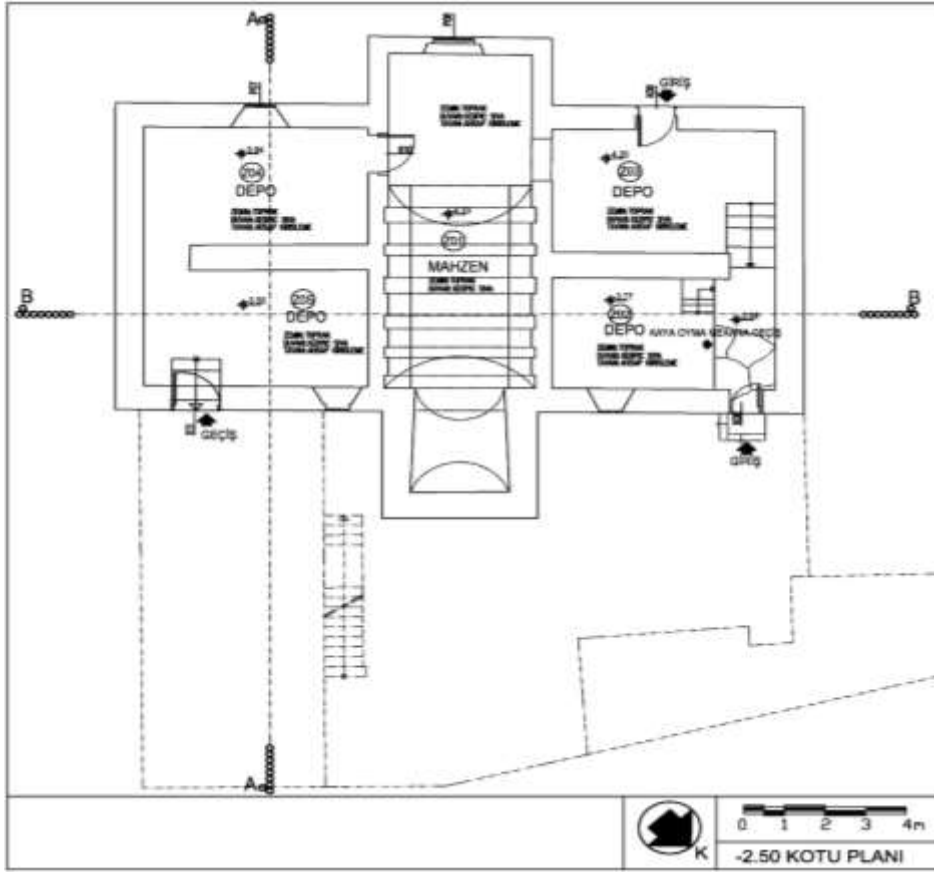
Şekil 10. Avluda yer alan müstemilat ve hela

Yapının zemin katına üç girişten ulaşılabilir. Bunlardan birincisi, arazi kotundan yararlanılarak zemini yükseltilmiş yapının zemin katında, arka bahçeye bakan cephesindedir. İkincisi avludan, yapının ana giriş kapısının olduğu cephenin doğusundaki merdivenin sahanlığında yer alan kapıdan, üçüncüsü avlunun batısında, ana binaya bir kenarı bitişik üst katı yıkılmış yapıya ait Z06 mekânındaki geçiştan sağlanmaktadır (Şekil 11).

Zemin katta sofa mekânının altına denk gelen kısımda mahzen yer almaktadır. Sivri kemerlerle geçilen bu mekânın devamında oyulmuş bir girinti bulunmaktadır (Şekil 11, 12). Tonoz ile örtülen mahzen dışında bodrum kattaki diğer mekânların üzeri ahşap kirişleme ile örtülmüştür (Şekil 13). Bodrum katta zemin toprak olup, duvarlar kerpiç sıvadır.

Zemin katta, avludan girilen Z02 mekânında merdivenlerle alt kota inilmektedir. Merdivenlerle yükseltilmiş bu kısmın altında kaya oyma bir mekâna geçiş yer almaktadır (Şekil 14, 15).

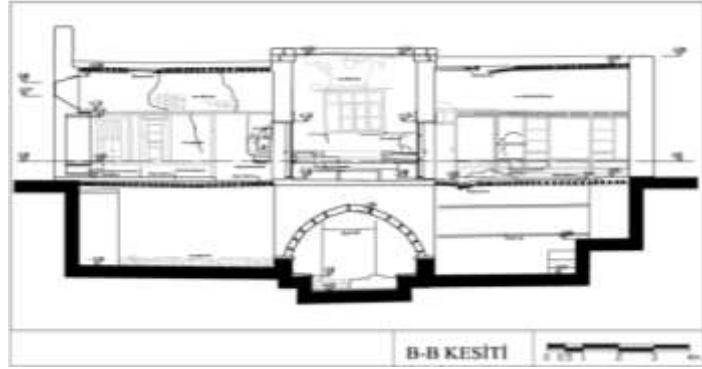
KAPADOKYA BÖLGESİ, NİĞDE İLİ, FERTEK KÖYÜ'NDE YER ALAN FERTEK EVİ'NİN BELGELENMESİ VE KORUMA SORUNLARI

Şekil 11. Fertek Evi -2.50 Kotu planı

Şekil 12. Zemin katta, sofanın altında yer alan mahzen

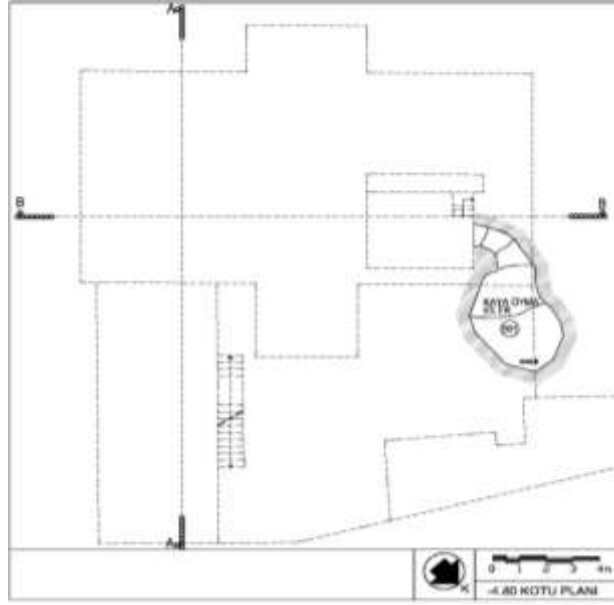

Şekil 13. Sofa, mahzen ve odaları gösteren B-B kesiti

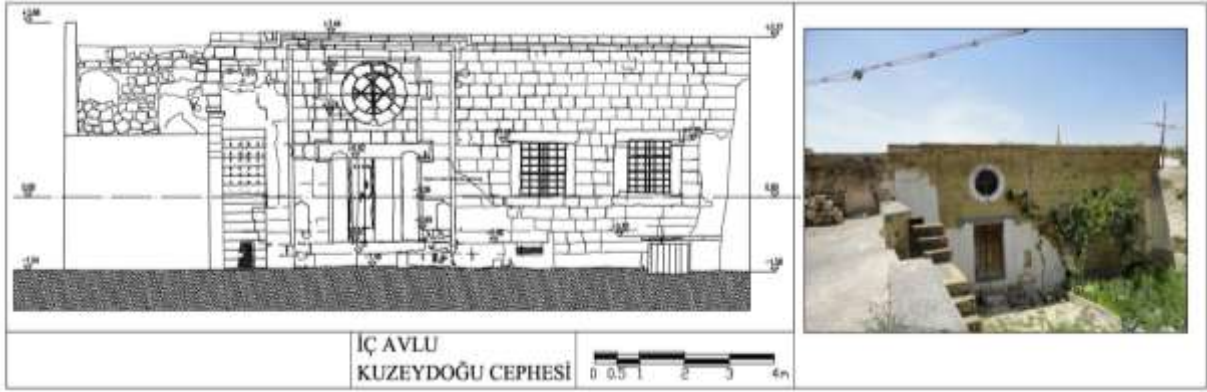
Şekil 14. Z02 mekânından kaya oyma kilere geçiş

E. EFE YAVAŞCAN

Şekil 15. Fertek Evi -4.80 Kotu planı

Yapının en önemli cephelerinden biri avluya bakan, yaklaşık 5 metre yüksekliğindeki iç kuzeydoğu cephesidir. Ahşap ana giriş kapısı bazalt taşlar ile çevrilmiştir. Bu kapının üzerinde yer alan gül pencere, dairesel kesitli taş nişe oturtulmuştur. Giriş kapısını ve gül pencereyi çerçeveleyen niş cephede etkili olmuş, giriş kapısı vurgulanmıştır. Giriş kapısının iki tarafında da sivri kemerli boyutları neredeyse aynı olan nişler yer almaktadır. Kesme taş ile kaplanan bu cephenin bir kısmında kireç siva uygulanmıştır (Şekil 16).

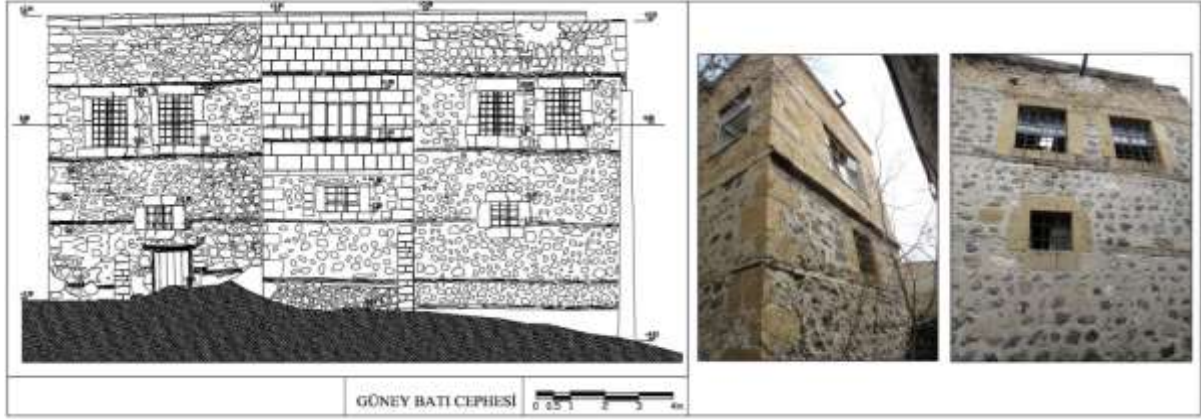
Şekil 16. Yapının ana giriş kapısının yer aldığı iç avlu kuzeydoğu cephesi

Yapının güneybatı cephesi ise arka bahçeye bakmaktadır. Merkezde sofanın bulunduğu cephe moloz taştan örülmüştür. Ahşap hatıllar cephe boyunca devam etmektedir. Sofanın bodrum katından itibaren cephede oluşturduğu çıkıntının üst katı kesme taş ile kaplanmıştır. Kat silmesine kadar kesme taşla kaplanan bu çıkıntı, yapının önemli bir elemanı olan sofayı cephede vurgulamaktadır. Taş kat silmesi de bu çıkıntı etrafında dönmektedir. Bu cephede pencereler, kenarlarında kesme taş kullanılarak vurgulanmıştır. Cephe saçak silmesi ile nihayetlenmektedir (Şekil 17).

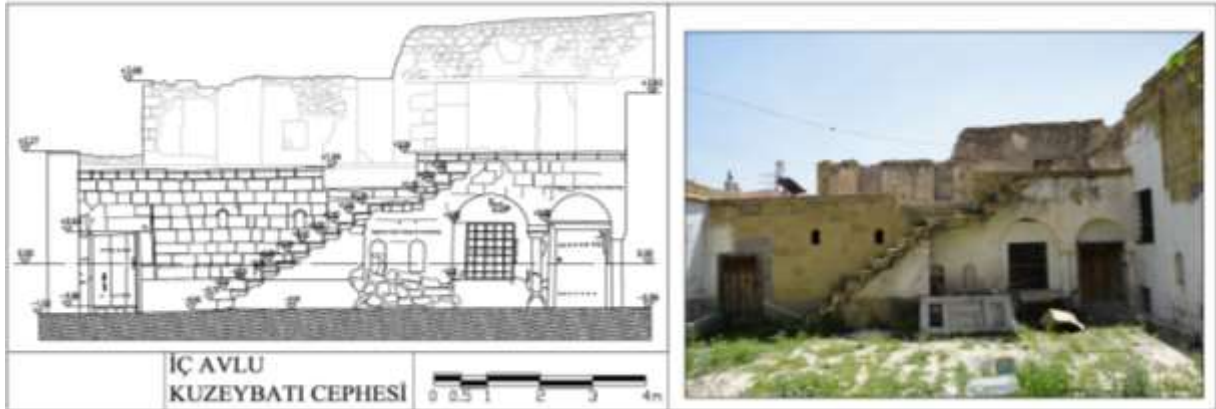
İç avluya bakan diğer cephe, birinci kattaki kuzeydoğu duvarının bir kısmının günümüze ulaştığı tek katlı yapıya aittir. Cephenin merkezinde üst kata çıkan taş merdiven yer almaktadır. Bu merdivenin sağında bir taş kolonun taşıdığı iki gözlü kemerli bölümde giriş kapısı ve odanın penceresi bulunmaktadır (Şekil 18). Geleneksel Niğde Evlerinde bu şekilde taş kolonların oluşturduğu kemerli revaklar çoğunda görülmektedir. Yapılarda zemin seviyesindeki giriş sahanlığı olarak kullanılan revaklı mekânlar, üstte binayla bütünleşmektedir. Ayrıca zeminden yükseltilmiş, üstü kapalı revak olan bu mekânların üst örtüsü, kemerlerle birbirine bağlanmış taş sütunlar ile taşınmaktadır [14]. Fertek Evi'ndeki bu revaklı bölümün, yapının özgün durumunda açık olduğu

KAPADOKYA BÖLGESİ, NİĞDE İLİ, FERTEK KÖYÜ'NDE YER ALAN FERTEK EVİ'NİN BELGELENMESİ VE KORUMA SORUNLARI

düşünülmektedir. Özgün taş merdivenin altında, yapının avluya bakan kuzeybatı cephesinde yer alan sivri kemerli, üst tarafları profilli taşlardan oluşan nişlerden iki adet yer almaktadır. Bu tip nişler bölgede, avlulu geleneksel evlerde bulunmaktadır [14]. Taş merdivenin solunda kalan cephede, mekânın giriş kapısı ve iki adet kemerli küçük pencere açıklığı bulunmaktadır (Şekil 18). Üst katta, günümüze ulaşan duvar kalıntısında dikdörtgen formlu nişler, duvar boyunca devam etmektedir.

Şekil 17. Güneybatı cephesi

Şekil 18. İç avluya bakan, üst katı yıkılmış yapıya ait kuzeybatı cephesi

Avluya bakan diğer bir cephe, avlu duvarının ve müştemilatın bulunduğu cephedir. Komşu yapıya ve komşu avluya bitişik olan avlu duvarında iki adet dikdörtgen niş yer almaktadır. Devamında moloz taştan yapılan müştemilatın kuzey cephesi bulunmaktadır. Cephede avluya bakan küçük bir pencere yer almaktadır. Avlu duvarı ve müştemilatın cephesinin alt kısımlarında kireç sıva uygulanmıştır (Şekil 19).

Şekil 19. İç avlu kuzey cephesi (Avlu duvarı ve müştemilatın kuzey cephesi)

E. EFE YAVAŞCAN

2.3. Taşıyıcı Sistem ve Malzeme

Taş yığma sistem tekniğinde inşa edilen geleneksel Niğde evlerinde döşeme sistemi ahşap kirişlemeler ile geçilmiş, döşeme kaplaması olarak ahşap kullanılmıştır. Yapılar saçak silmeleri dışında saçaksız toprak damlıdır. Su akıntısı taş çörlenlerle sağlanmıştır [10]. Bina kapı ve pencereleri taş duvar sistemi içinde oluşturulmuş boşluklarda yer alır. Kapı lentoları, pencere lento ve söveleri ahşaptır. Pencereler iç mekânda kalın duvar örgüsü içinde daha fazla ışık alması için duvarın pahlanmasıyla oluşturulan, mazgalımsı boşluklara yerleştirilmiştir. İnce duvarlarda yer alan pencereler ise giyotin veya kanatlı biçimdedir. Cephe açıklığı gerektiren mekânlarda taşıyıcı duvarların yanı sıra açıklığı geçmek amacıyla sütun-kemer sistemi kullanılmıştır [14].

Fertek Evi'nde de yığma moloz taş duvar kullanılmıştır. Duvar kalınlıkları 50-100 cm arasında değişmektedir. İç avluya bakan kuzeydoğu ve kuzeybatı cepheleri, yapının güney cephesinin merkezinde yer alan sofanın cephesi, kat ve saçak silmeleri, avlu kapısının oturduğu niş, moloz taş üzerine sarı renkli, Niğde bölgesine özgü kesme taş ile kaplanmıştır. Avlu duvarı molozdur. Bu taşların kaynağı sarı tüftür. Yöreye özgü birçok tarihi yapıda kullanılan taşlar, ince daneli ve Niğde sarısı diye bilinen sarı tüf, ignimbirit ve andezitlerdir [15]. Taşlar birbirine geçmeli şekilde şaşırtmalı biçimde örülmüştür. Boyuna taşlar ve bağlantı taşları olarak taşlar köşelere yerleştirilmiştir. Boyuna taşlar en büyük boyutları duvar yüzeyine paralel gelecek şekilde yerleştirilirken, bağlantı taşları en büyük boyutları duvar yüzeyine dik gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Derz kalınlıkları 1 cm'yi geçmemektedir. Avlu kapsının, giriş kapısının ve diğer bazı kapıların kenarlarında, ana giriş kapısının basamağında ve sofanın sekilik kısmına çıkan basamakta, pencere kenarlarında, cephede yer alan kemerleri taşıyan sütunda ve su deposunda, sarı tüf ve ignimbiritlere göre daha dayanıklı olan siyah renkli bazalt taşı kullanılmıştır. Gri renkli, gözenekli, kaplamasızdır. Avlunun ve sofanın döşemesinde doğal taş kullanılmıştır. Ahşap malzeme; dolaplarda, raflarda, odaların duvarlarını saran bordürlerde, sedirlerde, kapı ve pencerelerde, lentolarda, cephelerdeki hatılarda ve döşemelerde kullanılmıştır. Zemin katın ve avludaki depo-ahır mekânının zeminleri toprak döşeme, duvarları kerpiç sıvalıdır. Müştemilat, hela ve mutfak mekânlarının döşemesi ise şaptır. İç duvarlar ve cephelerin bazı bölümleri kireç sıvalıdır. Yapının mekânları ahşap örtü ile geçilmiştir. Ahşap kirişleme üzerine hasır, tahta kaplama ve sıkıştırılmış kil döşenmiştir. Yapının sadece zemin katında sofanın altında yer alan mahzen bölümü tonoz ile örtülmüştür (Şekil 20). Geleneksel Niğde Evlerinin düz dam karakterine uygun olarak, Fertek Evi'nin çatısı da düz damdır.

Şekil 20. Taşıyıcı sistem ve malzeme

2.4. Mimari Elemanlar

Yapıda iç mekân ve dış mekân mimari elemanlar mevcuttur. Bu mimari elemanlardan; pencere ve kapılar, merdivenler, nişler hem dış hem iç mekânda bulunurken, gül pencere, silme, demir parmaklık, ahşap parmaklık dış; sedir, dolap ve ahşap bordürler, su deposu ve nişleri iç mekân mimari elemanlarıdır.

Kapılar: Yapıda özgün, ekleme ve değiştirme ile birlikte 8'i dış, 3'ü iç olmak üzere 11 adet kapı çeşidi bulunmaktadır. Müştemilatın ve helanın değiştirilen kapıları dışında tüm kapılar çam cinsi ahşaptır. Avlu kapısı ve ana binanın giriş kapısı çift kanatlı, diğer kapılar tek kanatlıdır. Dış kapıların 6'sı özgün, 2'si değiştirilmiş olup iç kapıların ise tamamı özgündür. Sofaya açılan dört odanın yalnızca birinin kapısı günümüze ulaşmıştır.

KAPADOKYA BÖLGESİ, NİĞDE İLİ, FERTEK KÖYÜ'NDE YER ALAN FERTEK EVİ'NİN BELGELENMESİ VE KORUMA SORUNLARI

Diğer odaların kapı kanatları yerinde yoktur. Ancak avluda ve avludaki depo-ahır mekânında özgün olan bu oda kapı kanatlarına rastlanılmaktadır.

Pencereler: Yapıda 2'si değiştirilmiş, 8'i özgün olmak üzere 10 adet iç ve dış pencere tipi bulunmaktadır. Odaların tamamının pencereleri çift kanatlı olup, 8 bölmeli ve 5/7 oranındadır. Ana yapının giriş kapısı yukarısında bulunan bir adet gül pencere ise diğer pencerelerden farklı tipteki iç penceredir. Yapının zemin kat pencereleri küçük boyutlardadır. Söveleri kesme taştan olan bu pencerelerin doğramaları bölmesiz ya da ahşap çıtalarla bölünmüştür. Doğramasız ve lokma demir parmaklıklı örnekler de vardır.

Merdiven: Yapıda birinci katındaki ana girişte, müstemilatın ve helanın girişlerinde, zemin katın iki girişinde, tek katlı yapıdan ana binanın zemin katına bağlanan girişte, zemin kattaki depoda ve kaya oyma mekâna geçişte merdivenler bulunmaktadır. Ayrıca avluda yer alan özgün durumda iki katlı olan yapının üst katına bağlanan merdiven olmak üzere toplamda 10 adet merdiven yer almaktadır. Avluda tek katlı (B kodlu) yapının üst kısmına bağlanan merdiven taş olup özgündür. Bu merdiven dışında diğer tüm merdivenlerin basamak sayıları azdır. Avludan ana giriş kapısına ve sofada sekilik kısmına ulaşmak için taş bir basamak yerleştirilmiştir. Merdivenlerin korkulukları günümüze ulaşmamıştır. Yapıda yerinden ayrılmış ahşap korkuluk parçaları bulunmaktadır.

Silme: Yapının müstemilat ve helanın yer aldığı yapı bölümü (C kodlu yapı) haricinde diğer yapı bölümlerinde (A ve B kodlu yapılar) taş saçak silmesi bulunmaktadır. Saçaklarda düz ve meyilli kesme taş sıralarından oluşan ve duvarlardan 20-25 cm çıkıntılı olarak nihayetlenen saçak silmesi bulunmaktadır. Yapıda sadece sofanın yer aldığı güneybatı cephesinde kat silmesi bulunmaktadır (Şekil 21). Bu silme sofanın yer aldığı yan cephelere taşmamaktadır. Kat ve saçak silmelerindeki taş işçiliği yalın olup, basit biçimdedir.

Şekil 21. Sofanın yer aldığı güneybatı cephesindeki kat silmesi

Demir Parmaklık: Yapıda pencere önlerinde pencere boşluğunu kapatan demir parmaklıklar bulunmaktadır. Pencerenin tamamını kapatan parmaklıklar 7 sıra dikey, 5 sıra yatay demirler ızgara oluşturmaktadır. Zemin kattaki daha küçük boyutlardaki pencerelerde ise 3 sıra dikey, 5 sıra yatay biçimindedir. Demirler profilsiz olup sade biçimdedir. Gül pencerenin önüne ise karşılıklı açılarla yerleştirilen çapraz demir parmaklıklar yer almaktadır. Sofanın pencereleri ise parmaksızdır.

Ahşap parmaklık: Zemin katta yer alan depo mekânının avluya bakan açıklığında sık bir biçimde çaprazlarla oluşturulan ızgara şeklinde ahşaptan yapılmış korkuluk yer almaktadır.

Sedir: Yapının sofa bölümünde yükseltilmiş sekilik bölümünde U biçiminde, 90 cm derinliğinde, zeminden 23 cm yükseltilmiş ahşap sedir yer almaktadır. Sofaya açılan iki odada L biçiminde, 95 cm genişliğinde, zeminden 15 cm yükseltilmiş, bir odada ise I formunda 105 cm genişliğinde, zeminden 15 cm yükseltilmiş ahşap özgün sedirler yer almaktadır.

Dolap ve ahşap bordürler: Yapı duvar dolapları bakımından zengindir. Ahşap bordürler ile yatayda ve dikeyde kuşatılan duvarlarda özgün ahşap duvar dolapları ve rafları bulunmaktadır (Şekil 22). Dolaplar kapaklı ve açık raflar şeklinde düzenlenmişlerdir. Yüklük veya açık raf şeklinde düzenlenen dolaplar yapının hemen hemen her mekânında bulunmaktadır. Üzerinde çiçek motifleri bulunan ahşap bordürler oda duvarlarının dolap üstlerinin ve atlarının hizalarından geçmekte ve odayı süslemektedir. Bazı dolapların ahşap kapakları ve bordürlerin parçaları yerinde yoktur.

Niş: Yapıda iç ve dış nişler mevcuttur. İç avlu kuzeydoğu cephesinde ana giriş kapısının her iki yanında ve iç avlu kuzeybatı cephesinde merdivenin sahanlığının hizasında, altta ikişer adet sivri kemerli, profilli taş ile biten küçük nişler yer almaktadır. Aynı tipte olan bu dört niş geleneksel Niğde Evleri'nin çoğunda bulunmaktadır [10, 11, 14]. Diğer nişler dikdörtgen biçimde, farklı ölçülerde olup, iç avlu kuzey cephedeki avlu duvarında, oda ve depoların bazı duvarlarında ve avluda yer alan üst katı yıkılmış, günümüze ulaşan bölümdeki duvarda bulunmaktadır (Şekil 23).

E. EFE YAVAŞCAN

Şekil 22. Ahşap Duvar dolapları ve odayı çevreleyen ahşap bordürler

Şekil 23. Nişler

Su deposu ve nişleri: Sofanın batısındaki odaların duvarlarında kesme bazalt taştan yapılmış bir su deposu bulunmaktadır. Su, serin muhafaza edilmek için taş bir depoda depolanmaktadır. Bu su deposu sofaya, bulunduğu mekâna ve diğer bitişik odaya su temin etmektedir. Sofanın batı duvarında, odalara açılan iki kapı arasında ve batısında kalan iki odanın bitişik duvarlarında sivri kemerli bir nişe oturan küçük boyutlu içi oyulmuş beşgen bir taş, bu niş altında yer almakta ve su deposundan gelen su buralardan temin edilmektedir (Şekil 24). Su deposu düzeni bölgedeki diğer yapılarda da görülmektedir.

Şekil 24. 105 mekânındaki su deposu, sofada ve odada bulunan suyun temin edildiği nişler

3. FİZİKSEL DURUM VE BOZULMALAR

Yapının fiziksel durumunu belirlemek amacıyla, taşıyıcı ve mimari elemanlarında ve kaplamalarında meydana gelmiş olan değişim ve bozulmalar tespit edilerek değerlendirilmiş ve renkli gösterimlerle rölöve çizimleri üzerinde belgelenmiştir (Şekil 25). Bozulma nedenleri iki şekilde görülmektedir. Bunlar insanların neden olduğu ve uzun süreli doğal nedenlere bağlı bozulmalardır. Yapı günümüze özgün plan ve cephe özelliklerini büyük oranla koruyarak ulaşmıştır. Ancak yapının döşemelerinin göçmesi ile yağmur, kar gibi etkenlerle yapı hızlı bir biçimde bozulma sürecine girmiştir.

3.1. İnsanların Neden Olduğu Bozulmalar

İnsanların neden olduğu bozulmalar; ekleme, değiştirme, kaldırma ve yapının kullanımı sırasında oluşan bozulmalardır. İç avluya bakan yapının kuzeybatı cephesinde özgün halinde açık olan kemerlerin arasına duvar örülerek kapatılmıştır. Avluya bakan tüm cephelerin bazı kısımları kireç sıvanmıştır. Özellikle ana yapının giriş cephesi, gül pencerenin etrafına kireç sıva eklenmiştir. Avluda yer alan bahçede sonradan eklenmiştir. Bunun dışında yapının özgün özelliklerini değiştirecek eklemeler yoktur.

KAPADOKYA BÖLGESİ, NİĞDE İLİ, FERTEK KÖYÜ'NDE YER ALAN FERTEK EVİ'NİN BELGELENMESİ VE KORUMA SORUNLARI

Avluda yer alan müstemilat-tandır evi olan yapının giriş kapısı ve basamağı değiştirilmiştir. Çatısı değiştirilerek şap kaplanmıştır. Ferteke Evi'nin ikinci yapı bölümü; avlu kapısının doğusunda yer alan özgün durumda iki katlı olan, üst katına çıkan merdivenin günümüze ulaştığı yapının üst katı kaldırılmıştır. Ayrıca yapıda oda kapıları, ahşap bordürler, sedirler, sekilikteki ahşap korkuluk gibi mimari elemanlar yerinde yoktur (Şekil 25).

Şekil 25. Ferteke Evi değişim ve bozulmalar

3.2. Uzun Süreli Doğal Nedenlere Bağlı Bozulmalar

Yapının en önemli sorunlarından biri, zemin kat döşemelerinin ve çatıdaki döşemelerin göçmesi sonucu yapının doğa koşullarına ve dış etkenlere tabi olmasıdır. Yağmur ve kar sularının içeriye girmesi sonucu sıvalar dökülmüş, ahşap elemanlar zarar görmüştür (Şekil 26). Yağmur ve kar suları, nemlenme gibi doğa etkileri ile yapı elemanları ve malzemelerde oluşan bozulmalar artmıştır. Ahşap dolap ve bordürlerin bir kısmı yerinde yoktur. Harabeye dönüşen yapının içi, cephelerine göre daha kötü durumdadır.

Şekil 26. Zemin ve tavan döşemesinde meydana gelen göçükler

Yapının bodrum ve zemin katında oluşan nemlenmeler taşların erimesine, duvarların ve tavanların hasar görmesine yol açmıştır. Bu durum yapı için çok ciddi bir problem olup, yapının her geçen gün zarar görmesine sebep olmaktadır. Duvarlar, döşemeler su almış ve ahşap hezenler sehim yaparak deformasyona uğramıştır. Bazı bölümlerde ahşap hezenler yerlerinden ayrılmıştır.

E. EFE YAVAŞCAN

Yapıda taş çatlakları ve derz aşınmaları, taş kayıpları, ahşap bozulmaları, metal bozulmaları, sıva dökülmesi, sıva çatlaması, malzemelerde deformasyon sehim, örümceklenme olarak doğa etkisiyle oluşmuş bozulmalar gözlenmektedir. Cephelerde özellikle saçak silmelerindeki taşlar çatlamış ve derzleri boşalmıştır. Cephelerin zemine yakın kısımlarında zemin suyu nedeniyle, taşlarda erimeler oluşmuş, saçak silmelerinde, avlu duvarında taş kayıpları bulunmaktadır (Şekil 25).

6. SONUÇLAR

Kapadokya Bölgesinde yer alan Fertek yerleşiminin; kilisesi, hamamı, camisi, yer altı şehri, şapelleri, geleneksel konutları, tarihi çeşmeleri ile bir bütün olarak korunması gerekmektedir. Bu sebeple alan ile ilgili kentsel sit alanı çalışmaları mutlaka bir an önce yapılmalıdır. Sit kararı yerleşimin bir bütün olarak korunması için önemli adımlardan biridir. Yerleşimde varlığından haberdar olunmayan tarihi ve kültürel değerlerin yok olmadan korunması için geleneksel yapıların tescil işlemlerinin yapılması, envanter çalışmalarının eksiksiz olarak tamamlanması gerekmektedir.

Bu çalışmada yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan, tarihi Fertek Evi için korumada ilk adım olan belgeleme çalışması yapılmıştır. Yapının sorunları bulunmakta, acil müdahaleye ihtiyacı vardır. Yapının kullanılmaması, döşemelerinin göçmesi, bakımsız kalması gün geçtikçe yıpranmasına sebep olmaktadır. Ekonomik, çevresel ve sosyal faydalar gözetilerek yapının ve çevresindeki yapıların özgün durumları dikkate alınarak, restore edilmesi, yeniden işlevlendirme ile korunması amaçlanmalıdır. Yapının restorasyon çalışmaları aslına uygun olarak bir an önce yapılmalı ve yeniden kullanımında verilecek yeni fonksiyonun, yapının konumu, mekânsal özellikleri ve çevresi ile bağdaşması gerekmektedir. Bu çalışmanın, yapının korunması amacıyla yapılması gereken restorasyon çalışmalarına katkı sağlaması ve bu aşamaları hızlandırması düşünülmektedir. Tek yapı ölçeğindeki bu çalışma alandaki diğer geleneksel evler için yapılacak çalışmalara da örnek teşkil edecektir.

TEŞEKKÜR

Yapının ölçümünde emeği geçen Mimar Hakan Ustabası'ya teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKLAR

- [1] TOPAL, N., "Karaman Eyaleti Vakıf Defterinde Niğde Vakıfları", ZFWT Journal of World of Turks, 4, 2, 123-143, 2012.
- [2] HÜSEYİNKLİOĞLU A., ARSLAN, H., "16. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Niğde Kazası Yerleşme Merkezlerinin Tespiti", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19, 2, 299-314, 2009.
- [3] ÖGER, A., ÖZDEM, O., Karamanlıca Bir Eser Nevşehir Salnamesi 1914, Nevşehir Üniversitesi Yayınları 3, Ankara, Türkiye, 2013.
- [4] KAYA, M., "XX. Yüzyıl Başlarında Niğde Sancağının Nüfusuna Dair", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 19, 193-210, 2006.
- [5] HAYRİ, M., Türkiye'nin Sıhhi İçtimai Coğrafyası (Niğde Sancağı), Haz. İlhan Gedik, 67, Niğde, 1994.
- [6] BATTUTA, İ., İbn Battuta Seyahatnamesi. (çev. A. Sait Aykut), C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- [7] SELAMOĞLU, E., "Karamanlıların Niğde'si", 1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri, 3, Nevşehir Üniversitesi Yayınları: 2, 5-16, Ankara, 2012.
- [8] ÖGER, A., "Nüfus Mübadelesinde Mustafapaşa'dan Yunanistan'a Göç Eden Karamanlı Ortodoks Türkler", NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2, 28-42, 2012.
- [9] BOZDAĞLIOĞLU, Y., "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları", TSA, 18, 3, 9-12, 2014.
- [10] ALTUNER, H., Niğde Evleri, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999.
- [11] ALTUNER, E., Niğde Aşağı Kayabaşı Mahallesi Tarihi Yerleşim Dokusunun İncelenmesi ve Koruma Geliştirme Önerisi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1998.
- [12] ALTUNER, H., "Geleneksel Niğde Evleri Giriş Düzenlemeleri", Turkish Studies 8, 1643-1670, 2013.
- [13] NİĞDE KÜLTÜR ENVANTERİ, Tekten Basın Yayın, Niğde, 2009.
- [14] EFE YAVAŞCAN, E., Niğde İli, Kadıoğlu Konağı Restorasyon Önerisi (Yüksek Lisans Tezi), Lap Lambert Academic Publishing, Almanya, 2016.
- [15] KORKANÇ, M., SAVRAN, A., Niğde Yöresindeki Tarihi Yapılarda Kullanılan Taşlar ve Sorunları, Proje No:106Y220, 274-287, Niğde, 2010.